

Cz. VII - Dysocjacja jonowa, moc elektrolitów, prawo rozcieńczeń Ostwalda i pH roztworów.

1. Pojęcia i definicja.

Dysocjacja elektroniczna (jonowa) to samorzutny rozpad substancji na jony w wodzie lub innych rozpuszczalnikach jonowych.

Dysocjacji ulegają kwasy: $H_nR + nH_2O \leftrightarrow nH_3O^+ + R^{n-}$

- kwasy wielowodorowe (wieloprotonowe) dysocjują wieloetapowo:

np. H_3PO_4 :

I stopień: $H_3PO_4 + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + H_2PO_4^-$;

II stopień: $H_2PO_4^- + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + HPO_4^{2-}$;

III stopień: $HPO_4^{2-} + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + PO_4^{3-}$;

Sumarycznie: $H_3PO_4 + 3H_2O \leftrightarrow 3H_3O^+ + PO_4^{3-}$

Uwaga: suma ładunków dodatnich na kationach musi być równa sumie ładunków ujemnych na anionach. (dot. kwasów zasad i soli), można również skorzystać z tabeli rozpuszczalności będącej załącznikiem do arkusza egzaminacyjnego)

Miarą dysocjacji (szczególnie słabych kwasów) są: stopień dysocjacji (α) i stała dysocjacji (K).

- a. **Stopień dysocjacji:** jest to stosunek liczby cząsteczek, które dysocjacji do ogólnej liczby cząsteczek wprowadzonych do roztworu. Stopień może być wyrażony liczbą niemianowaną (może przyjąć wartości od 0 do 1, gdzie 1 oznacza, że wszystkie cząsteczki uległy zdysocjowaniu, lub od 0% do 100%, gdzie 100% oznacza, że wszystkie cząsteczki uległy zdysocjowaniu). W zależności od powyższego wzór na stopień dysocjacji może przyjąć postać:

$$\alpha = \frac{n_z}{n_w} \quad ; \text{ lub}$$
$$\alpha = \frac{n_z}{n_w} \cdot 100\%.$$

gdzie: n_z – stężenie molowe cząsteczek zdysocjowanych, n_w – stężenie molowe całkowite roztworu.

- b. **Stala dysocjacji:** opisuje stan równowagi dysocjacji elektrolitycznej i jest równa stosunkowi iloczynu stężeń molowych form zdysocjowanych (jonów) do stężenie molowego formy niezdisocjowanej danego elektrolitu (jeżeli dysocjacja przebiega wieloetapowo, to dla każdego etapu wyznacza się K odrębnie).

np. $H_2CO_3 + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + HCO_3^-$

$$K_1 = \frac{[H^+][HCO_3^-]}{[H_2CO_3]}$$

$HCO_3^- + H_2O \leftrightarrow H_3O^+ + CO_3^{2-}$

$$K_2 = \frac{[H^+][CO_3^{2-}]}{[HCO_3^-]}$$

- w nawiasach kwadratowych stężenia molowe.

Dysocjacja zasad: $\text{Me}(\text{OH})_m \leftrightarrow \text{Me}^{m+} + m\text{OH}^-$

Dysocjacja soli: $\text{Me}_n\text{R}_m \leftrightarrow n\text{Me}^{m+} + m\text{R}^{n-}$

2. Zależność między stopniem dysocjacji i stałą dysocjacji – prawo rozcieńczeń OSTWALDA

- stopień dysocjacji umożliwia oszacować moc elektrolitu, jeżeli:

* $\alpha \geq 30\%$; elektrolity mocne,

* $5\% < \alpha < 30\%$; elektrolity średniej mocy,

* $\alpha \leq 5\%$; elektrolity słabe.

- stopień dysocjacji zależy od:

* rodzaju elektrolitu,

* rodzaju rozpuszczalnika,

* temperatury, wzrost temperatury zwiększa α w niewielkim stopniu,

* stężenia roztworu, wraz ze stężeniem α maleje,

* obecności innych substancji w roztworze.

Do mocnych elektrolitów należą: wodorotlenki litowców i berylowców z wyjątkiem $\text{Be}(\text{OH})_2$ i $\text{Mg}(\text{OH})_2$, kwasy (HCl , HBr , HI , HNO_3 , H_2SO_4 , HClO_4), rozpuszczalne w wodzie sole.

Stała dysocjacja jest – wielkością charakterystyczną dla danego elektrolitu, niezależną do stężenia elektrolitu a zależna jedynie od temperatury. Im większa wartość K , tym mocniejszy elektrolit.

Prawo rozcieńczeń Ostwalda

$$K = \frac{c \cdot \alpha^2}{1 - \alpha}$$

Gdzie: K – stała dysocjacji ; α – stopień dysocjacji, c – stężenie molowe roztworu (czyli n_w ze wzoru na α).

Jeżeli: $\alpha < 0,05$ (5%) lub $c/K \geq 400$, to mianownik $1 - \alpha$ w przybliżeniu przyjmuje wartość 1, w związku z tym można zastosować wzór uproszczony ; $K = c \cdot \alpha^2$; stąd

$$\alpha = \sqrt{\frac{K}{c}}$$

3. Iloczyn jonowy wody ($K_w = 10^{-14} [\text{mol}^2 \times \text{dm}^{-6}]$) w temp. 298K (25°C)

Woda ulega autodysocjacji wg równania $\text{H}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O} \leftrightarrow \text{H}_3\text{O}^+ + \text{OH}^-$, ze stałej dysocjacji wynika, że $[\text{H}_3\text{O}^+] \times [\text{OH}^-] = 10^{-14} [\text{mol}^2 \times \text{dm}^{-6}]$,

stąd $[\text{H}_3\text{O}^+] = [\text{OH}^-] = 10^{-7} \text{ mol/dm}^3$.

Iloczyn jonowy jest wielkością stałą dla każdego wodnego roztworu, jeżeli wzrasta stężenie kationów H^+ to maleje stężenie anionów OH^- w roztworze i odwrotnie, wzrost stężenia anionów OH^- powoduje spadek stężenia kationów H^+ .

4. pH i pOH roztworu

- **pH roztworu** to ujemny logarytm dziesiętny ze stężenia molowego H^+ w roztworze, $\text{pH} = -\log [\text{H}_3\text{O}^+]$

- **pOH roztworu** to ujemny logarytm dziesiętny ze stężenia molowego OH^- w roztworze. $\text{pOH} = -\log [\text{OH}^-]$

- $\text{pH} + \text{pOH} = 14$, stąd $\text{pH} = 14 - \text{pOH}$, $\text{pOH} = 14 - \text{pH}$.

- **pH a odczyn roztworu**

pH	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
$[H^+] = 10^0$ $[OH^-] = 10^{-14}$	$[H^+] > [OH^-]$								$[H^+] < [OH^-]$						$[OH^-] = 10^0$ $[H^+] = 10^{-14}$	
pOH	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	

← Kwasowy
↓
Zasadowy →

Obojętny $[H^+] = [OH^-]$

5. **Indykatory** (wskaźniki kwasowo-zasadowe)

Indykatory – to słabe kwasy lub zasady (najczęściej organiczne) (RH, ROH), które w roztworze wodnym dysocjują: $RH(\text{barwa A}) + H_2O \leftrightarrow R^-(\text{barwa B}) + H_3O^+$.

Stan równowagi zostaje zakłócony przez dodanie kwasu lub zasady zgodnie z regułą Le Chateliera i Brauna, czemu towarzyszy zmiana barwy.

- Fenoloftaleina (przedział od 8,2 do 10 - malinowy),
- Oranż metylowy (przedział 3,2 do 4,4 – czerwony),
- Lakmus (przedział 4,5 do 8,3 – od czerwieni do niebieskiego)
- UP (przedział od 0 do 14 – od czerwieni poprzez pomarańczowy, żółty(obojętny) zielony, ciemnozielony, niebieski, fioletowo-różowy).

Zadania:

1. Na podstawie podanych wartości pH kwasów jednoprotonowych oblicz ich stałe dysocjacji:

a) $0,1 \text{ mol/dm}^3$ HCN przy pH = 5,15;

b) $0,005 \text{ mol/dm}^3$ C_6H_5OH przy pH = 6;

c) $0,01 \text{ mol/dm}^3$ CH_3COOH przy pH = 3.

Rozwiązanie przykładu a;

- jeżeli pH = 5,15 to $[H^+] = 10^{-5,15} \text{ mol/dm}^3 = n_z$

- $C_m = c = n_w = 10^{-1} \text{ mol/dm}^3$; jeżeli są te dane to można obliczyć stopień dysocjacji a następnie wykorzystać wzór wynikający z prawa rozcieńczeń Ostwalda:

$$\alpha = \frac{n_z}{n_w} = \frac{10^{-5,15}}{10^{-1}} = 10^{-4,15} \quad (\text{jest to wartość poniżej } 0,05 \text{ (5\%)}, \text{ należy}$$

zastosować wzór : $K = c \cdot \alpha^2$

$$K = 10^{-1} \times (10^{-4,15})^2 = 10^{-1} \times 10^{-8,3} = 10^{-9,3} = 5 \times 10^{-10}.$$

Zadania

1. Oblicz pH roztworów na podstawie następujących danych:

a) $0,1 \text{ mol/dm}^3$ HCl;

b) $0,01 \text{ mol}$ w 100 cm^3 HNO_3 ;

c) $1 \times 10^{-3} \text{ mol/dm}^3$ CH_3COOH jeżeli $K = 1,8 \times 10^{-5}$,

d) $0,01 \text{ mol/dm}^3$ $NH_3 \cdot H_2O$ jeżeli $\alpha = 0,042$;

e) $0,01\text{mol/dm}^3$ NaOH.

Rozwiązanie przykładu e)

$\text{NaOH} \leftrightarrow \text{Na}^+ + \text{OH}^-$; jest to bardzo silny elektrolit, stąd można przyjąć, że $\alpha = 100\%$ (1), to też $[\text{OH}^-] = C_m \text{ roztworu} = 0,01\text{mol/dm}^3 = 10^{-2} \text{ mol/dm}^3$.

- obliczenie $\text{pOH} = -\log [\text{OH}^-] = -\log 10^{-2} = 2$, **pH** = $14 - \text{pOH} = 14 - 2 = 12$.

- druga metoda z iloczynu jonowego wody;

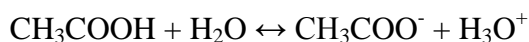
$$[\text{H}^+] = \frac{10^{-14}}{[\text{OH}^-]} = \frac{10^{-14}}{10^{-2}} = 10^{-12} \text{ mol/dm}^3. \text{ Stąd } \mathbf{pH} = -\log [\text{H}^+] = -\log [10^{-12}] = 12$$

Wstęp do rozwiązanie przykładu b) zadanie dokończyć tak jak w przykładzie e (te same założenia).

$$n = 0,01\text{mol}; V_r = 100\text{cm}^3 = 0,1\text{dm}^3; \text{HNO}_3 + \text{H}_2\text{O} \leftrightarrow \text{H}_3\text{O}^+ + \text{NO}_3^-$$

$$\text{stąd } C_m = \frac{n}{V_r} = \frac{0,01\text{mol}}{0,1\text{dm}^3} = 0,1\text{mol/dm}^3 = 10^{-1} \text{ mol/dm}^3.$$

Rozwiązanie przykładu c)

- obliczenie α ze wzoru $K = c \cdot \alpha^2$

$$\alpha = \sqrt{\frac{K}{c}} = \sqrt{\frac{1,8 \cdot 10^{-5}}{10^{-3}}} = \sqrt{1,8 \cdot 10^{-2}} = 1,34 \cdot 10^{-1}$$

- obliczenie $n_z = [\text{H}^+]$ ze wzoru na $\alpha = \frac{n_z}{n_w}$ (wzór na stopień dysocjacji)

$$n_z = \alpha \cdot n_w = 1,34 \cdot 10^{-1} \times 10^{-3} = 1,34 \cdot 10^{-4}$$

- obliczenie pH: $\text{pH} = -\log 1,34 \cdot 10^{-4} = 4 - 0,13 = 3,87$.

Przykład d proszę rozwiązać z wykorzystaniem ;

$$\alpha = \frac{n_z}{n_w}$$

Zadanie 2 do samodzielnego rozwiązania:

Wyznaczono stopnie dysocjacji czterech roztworów kwasu octowego i otrzymano następujące wyniki: a) $\alpha = 0,4\%$ ($0,004 = 4 \cdot 10^{-3}$); b) $\alpha = 4,3\%$; c) $1,3\%$; d) 15% .

(w przypadku przykładów b, c i d należy przejść na wartości niemianowane, tak jest to zrobione w przykładzie a). Stała dysocjacji kwasu $K = 1,8 \cdot 10^{-5}$. Oblicz stężenia molowe roztworów.

Podpowiedź: w przypadkach a, b i c można wykorzystać wzór $K = c \cdot \alpha^2$, natomiast w przypadku d ; wzór $K = \frac{c \cdot \alpha^2}{1 - \alpha}$

Zadanie 3. Do 100cm³ 0,1molowego roztworu wodorotlenku sodu dolano 900cm³ wody. Jak zmieniło się pH tego roztworu?

Rozwiązanie:

Skoro $V_r = 100\text{cm}^3$, to w tej objętości znajduje się $n = 0,1\text{dm}^3 \times 0,1\text{mol/dm}^3 = 0,01\text{mola}$ NaOH, czyli stężenie molowe roztworu przed rozcieńczeniem wynosi: $0,1\text{mola/dm}^3$.

Przyjmując, że $\alpha = 1$ (100%) to $\text{pOH} = -\log 10^{-1} = 1$, $\text{pH} = 14 - 1 = 13$.

Po rozcieńczeniu do 1dm^3 , stężenie tego roztworu wynosi $0,01\text{mol/dm}^3$, przy tym samym założeniu jak wyżej $\text{pOH} = -\log 10^{-2} = 2$; $\text{pH} = 14 - 2 = 12$.

Odp. pH zmalało o jedną jednostkę.

Zadanie 4 do samodzielnego rozwiązania: Z roztworu siarkowego o objętości 200cm³ i $\text{pH} = 4$ odparowano 100cm³ wody. Jak zmieniło się pH roztworu kwasu siarkowego? Przyjąć ($\alpha = 1$ (100%)).

Zadanie 5.

Zmieszano 900cm³ kwasu azotowego(V) o $\text{pH} = 4$ ze 100cm³ tego kwasu o $\text{pH} = 2$.

Metoda rozwiązania:

- obliczenie moli H^+ w roztworze o $\text{pH} = 4$:

* jeżeli $\text{pH} = 4$ to $[\text{H}^+] = 10^{-4} \text{mol/dm}^3$, to $n_1 = 0,9\text{dm}^3 \times 10^{-4} \text{mol/dm}^3 = 9 \times 10^{-5} \text{mola}$.

- obliczenie moli H^+ w roztworze o $\text{pH} = 2$:

* jeżeli $\text{pH} = 2$ to $[\text{H}^+] = 10^{-2} \text{mol/dm}^3$, to $n_2 = 0,1\text{dm}^3 \times 10^{-2} \text{mol/dm}^3 = 10^{-3} \text{mola}$.

- obliczenie łącznej liczby moli H^+ : $n = 9 \times 10^{-5} \text{mola} + 10^{-3} \text{mola} = 109 \times 10^{-5} = 1,09 \times 10^{-3} \text{mola}$

- obliczenie stężenia molowego H^+ po zmieszaniu roztworów o łącznej objętości 1dm^3 :
(wynosi tyle ile łączna liczba moli kationów H^+ czyli $[\text{H}^+] = 1,09 \times 10^{-3} \text{mol/dm}^3$).

- obliczenie pH; $\text{pH} = -\log 1,09 \times 10^{-3} = -0,037 + 3 = 2,963$.

Zadanie 6 do samodzielnego rozwiązania

Do 100cm³ roztworu NaOH o $\text{pH} = 12$ dodano 900cm³ roztworu tej zasady o $\text{pH} = 10$. Ile wynosi pH otrzymanego roztworu?